чатковым выглядзе прывяло да стварэння сувярэннай беларускай дзяржавы.

Выкарастаная літаратура

1. Беларуская энцыклапедыя: У 18 т. Т. 11. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2000. – 560 с.

2. Дыскусія аб «Нашай ніве». Вып. II. – Менск: Дзярж. Выдавецтва Беларусі. Партсэктар, 1932. – 104 с.

3. Ермаловіч М. Слова пра «Нашу ніву» // Полымя. 1990. – № 2. – 166-169 с.

4. Нарысы гісторыі Беларусі. У 2-х ч. Ч. I. / рэдкал.:М.П. Касцюк (гал. рэд. [і інш.]. – Мінск: Беларусь, 1994. – 527 с.

5. Наша ніва. – 1910. – № 27.

6. Наша ніва. Першая беларуская газета з рысункамі. Вып. 4. 1911 г. Факсімільнае выданне. Вільня.

7. Студзенка Т. «Наша ніва» (1906-1915) і яе чытач: вытокі яднання // Беларуская думка. – 2010. № 1. – С. 110-115.

8. Шантырь Ф. Потребность национальной жизни для белорусов и самоопределение народа // Деды: дайджест публикаций о белорусской истории. Вып. 11. – Минск: Харвест, 2013. – 328 с.

9. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. / рэдкал. Г. Пашкоў (гал. рэд. [і інш.]. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 1993–2003. – Т. 6. Кн. 1. – Мінск: Беларуская энцыклапедыя, 2001. – 592 с.

ДЗЕЙНАСЦЬ МАСОНСКІХ АРГАНІЗАЦЫЙ НА БЕЛАРУСКА–ЛІТОЎСКІХ ЗЕМЛЯХ У ПАЧАТКУ XX СТ.

Багалейша С.В.,г. Мінск, БНТУ

Гісторыя масонскіх ложаў і іх роля ў развіцці нацыянальнай ідэі і нацыянальнага адраджэння пакуль нячаста была аб’ектам увагі беларускіх даследчыкаў. Але прыцягвае ўвагу сам факт існавання таямнічых ложаў на тэрыторыі Беларусі. Трэба адзначыць, што непасрэднае дачыненне да віленскага масонства мелі вядомыя дзеячы беларускага нацыянальнага руху: Антон і Іван Луцкевічы, Вацлаў Ластоўскі, Іван Краскоўскі і інш. Шматлікія кантакты паміж беларускімі, літоўскімі і яўрэйскімі дэмакратамі Віленшчыны адбываліся на паседжаннях масонскіх ложаў. У

масонскіх арганізацыях былі прадстаўлены ўсе асноўныя палітычныя плыні краю, незалежна ад іх нацыянальнай арыентацыі. Масонства прадстаўляла сабою форму самаарганізацыі эліты грамадства.

Галоўнай крыніцай па вывучэнню дзейнасці масонскіх ложаў Віленшчыны з’яўляецца дзённік Міхаіла Ромера (1880–1945 гг.), вядомага навукоўца, публіцыста і палітычнага дзеяча як “гістарычнай”, так і “этнаграфічнай” Літвы [2, с. 59]. Міхаіл Ромер таксама быў прыкметнай постаццю ў мясцовай масонскай іерархіі і гэты бок ягонага жыцця і дзейнасці знайшоў адлюстраванне ў яго дзённікавых запісах, якіх захавалася амаль 40 тамоў. Першы запіс быў зроблены 1 студзеня 1911 г., апошні – 18 лютага 1945 г. Дзённік – цікавая крыніца па гісторыі грамадскага, палітычнага і культурнага жыцця беларуска-літоўскага краю. Частка дзённіка, 34 тамы, захоўваецца ў аддзеле рукапісаў Цэнтральнай бібліятэкі АН Літвы, астатнія – ў аддзеле рукапісаў Віленскага ўніверсітэту.

Масоны з’явіліся на беларуска-літоўскіх землях дзесьці ў XVII ст. Існуе меркаванне, што царызм свядома ствараў ложы для свайго замацавання на Беларусі. Указам Аляксандра I ў 1822 г. іх дзейнасць была забаронена [5, с. 51]. Так перарвалася традыцыя масонства ў Расійскай імперыі. У той час у Вільні існавала 6 ложаў. Кіраўніком адной з іх – “Дасканалая лучнасць” – быў дзед Міхаіла Ромера – Юзаф Ромер. Падчас рэвалюцыі 1905–1907 гг. у Расійскай імперыі адбылося адраджэнне масонскіх арганізацый. Большасць даследчыкаў лічыць, што гэта было звязана з імкненнем часткі грамадскіх дзеячоў кансалідаваць сілы падчас рэвалюцыйнага крызісу. Інтэлектуалаў прываблівала таямнічасць і ідэалогія масонаў. У гэты перыяд масоны ярка выявілі сябе ў барацьбе за ўладу: выступалі з палітычнымі прамовамі, ладзілі банкеты, удзельнічалі ў палітычных дыскусіях.

Трэба адзначыць, што дзейнасць беларуска–літоўскіх масонаў была цесна звязана з дзейнасцю ложаў у Маскве і Парыжы. У 1906 г. у Маскве была створана ложа “Адраджэнне”, якую ўзначаліў Н. Батэўнаў. На пачатку 1907 г. у Пецярбурзе ўзнікла масонская ложа “Палярная Зорка”, кіраўніком якой стаў князь Арлоў-Давыдаў. Абедзве ложы падпарадкоўваліся “ВялікамуУсходу Францыі”. Масонскі рух вельмі хутка пашыраўся. У сярэдзіне 1908 г. у масонскіх ложах было каля 40 чалавек, у 1909 г. – 300–350 чалавек.

У адрозненне ад ложаў XVIII–пачатку XIX стст., змяніўся іх сацыяльны склад. Большасць членаў былі прадстаўнікамі інтэлігенцыі, а не арыстакратыі. Гэта былі адвакаты, універсітэцкая прафесура, лекары, інжынеры і інш. Масоны праследавалі чыста палітычныя мэты. Галоўная з іх – замена самадзяржаўя парламенцкім ладам. Іх ідэалогія была блізкай да ідэалогіі лібералізму. У гэты перыяд масоны таксама імкнуліся згуртаваць палітычную апазіцыю і разгарнуць яе барацьбу супраць расійскага самадзяржаўя. Аб дзейнасці тайных арганізацый добра ведалі прадстаўнікі беларускага і літоўскага нацыянальнага руху: Антон і Іван Луцкевічы, Ілля і Георгій Ромы. У сваіх запісах А. Луцкевіч адзначаў: “У 1908 або 1909 гг. браты Ромы загаварылі з маім братам аб тым, што ў Расіі стваралася заканспіраваная арганізацыя, якая сваёй галоўнай мэтай ставіць звяржэнне самадзяржаўя. Што павінна было надысці пасля звяржэння самадзяржаўя, агранізацыя пакуль не вызначыла: гэта пытанне будучыні. У арганізацыі была прынята форма строгай канспірацыі, не толькі ад улад, але і ад грамадства.У яе склад прымаліся толькі асобы з маральнага пункту погляду цалкам бездакорныя і якія стаяць на высокім інтэлектуальным узроўні” [1, с. 35].

Масонскія арганізацыі на беларуска-літоўскіх землях былі формай існавання нелегальных дэмакратычных таварыстваў краёвага накірунку. Да краёўцаў можна аднесці прадстаўнікоў грамадства Беларусі і Літвы, якія ў сваёй палітычнай і грамадскай дзейнасці выступалі з нацыянальна-культурных, рэлігійных і эканамічных інтарэсаў краю. Краёвая ідэалогія грунтавалася на ідэі адзінай палітычнай нацыі ў Беларусі і Літве [4, с. 19]. Прадстаўнікі масонскіх ложаў адмаўлялі этнакультурныя прынцыпы ў азначэнні нацыянальнага складу насельніцтва. Усе карэнныя жыхары Беларусі і Літвы, якія лічаць сваёй радзімай гістарычную Літву і ўсведамляюць сябе грамадзянамі краю, належаць да адзінай нацыі “ліцвінаў”. Этнічнае паходжанне і культурная прыналежнасць адыгрывалі другарадную ролю.

У 1910 г. у Вільні ўзнікла першая (краёвая) ложа “Лучнасць”. Сярод ініцыятараў яе ўтварэння былі браты А. і І. Луцкевічы. Узначаліў ложу дзеяч яўрэйскага нацыянальнага руху Ежы Ром. Акрамя іх, “братамі” ложы былі І. Красоўскі, З. Нагродскі, Б. Крыжаноўскі, В. Абрамовіч, І. Прозараў, Э. Ром, Брамсан і

Д. Малінаўскас. У сакавіку 1911 г. у ложу быў прыняты М. Ромер [5, с. 53]. Афіцыйнае запрашэнне да ўступлення ён атрымаў ад І. Луцкевіча.

Вось што запісаў у сваім дзённіку М. Ромер: "Увечары прыйшоў Іван Луцкевіч і паведаміў, што ў нядзелю мясцовая масонская ложа прыняла мяне ў свой звяз. Калі гэта не фарс і не якое-небудзь няспелае пачынанне жменькі летуценнікаў, а сапраўдная масонская арганізацыя, то я ўсім сэрцам далучуся да звязу" [2, с. 54]. Неўзабаве М. Ромер стаў адным з кіраўнікоў віленскага масонства.

У "Лучнасці" былі прадстаўлены ўсе асноўныя этнасы беларуска-літоўскага краю. "Браты" прытрымліваліся прынцыпаў краёвай ідэалогіі. У палітычным плане яны выступалі за ўстанаўленне парламенцкай рэспублікі і аўтаноміі "гістарычнай Літвы" ў межах дэмакратычнай, федэратыўнай Расіі.

У 1911 г. пачала дзейнічасць ложа "Літва", якая ўваходзіла ў "Вялікі Усход народаў Расіі". Арганізацыя аб'ядноўвала каля 40 ложаў. Ложу "Літву" узначаліў М. Ромер. У яе склад уваходзілі таксама А. Луцкевіч, а з 1912 г. – В. Ластоўскі. Задачы і прынцыпы дзейнасці масонскіх ложаў, па меркаванню М. Ромера, былі наступнымі: "Не знішчаць, не ламаць, не разбураць, а ствараць і ўдасканальваць". У сваім дзённіку ён пісаў: "Нашыя прынцыпы – братэрства, любоў і свабода чалавечага духу. Мы гуманісты ў самым высакародным і дзейным значэнні гэтага слова. Мы імкнёмся. каб гэтыя прыгожыя словы сталі рэальнасцю сумлення, дзеянняў і чалавечых адносін. Мы не выступалі супраць агульначалавечых каштоўнасцяў" [3, с. 64]. "Вольныя муляры" абавязаны былі мець актыўную жыццёвую пазіцыю, каб пастаянна рэалізоўваць масонскія прынцыпы гуманізму. Кожны член ложы ў любы момант мог пакінуць яе, але ён павінен быў прытрымлівацца адной абавязковай умовы: захоўваць таемнасць самаго факту існавання "Вольных муляроў".

Віленскія ложы сталі моцнымі цэнтрамі прапаганды краёвай ідэалогіі. Гэтаму спрыяла грамадска-палітычная і культурная дзейнасць віленскіх "братоў". Амаль усе яны былі аўтарытэтнымі дзеячамі розных этнічных рухаў. Свае разважанні па розным праблемам грамадскасці яны публікавалі на старонках папулярных віленскіх выданняў "Lieturas Zinios", "Наша Ніва" і г. д.

Прадстаўнікі ложаў уваходзілі ў склад шмат якіх культурных і грамадскіх арганізацый, дзейнасць якіх выходзіла за межы Віленшчыны (літоўскае артыстычнае таварыства, таварыства падтрымкі кааперацыі, польскае таварыства сяброў навук і г.д.) [2, с. 67].

У 1913 г. віленскае масонства ўступіла ў паласу крызісу, які досыць хутка быў пераадолены. У выніку ў кастрычніку 1914 г. у Вільні была створана ложа "Беларусь". У яе склад увайшлі А. Луцкевіч, А. Булёта, П. Бугайлішкіс, М. Біржышка, І. Краскоўскі, А. Заўштоўт і К. Астахевіч. Сходы гэтай ложы праходзілі разам са сходамі "Літвы". Пэўнае арганізацыйнае афармленне ложы намячалася на восень 1915 г., аднак вайна ўнесла пэўныя карэктывы ў гэтыя планы [3, с. 64]. У гэты час адбывалася і абвастрэнне этнічных адносін у краі, што адчувалася і ў дзейнасці этнічна змешаных масонскіх арганізацый.

На дзейнасць віленскіх масонаў моцна паўплывала Першая сусветная вайна. Рост вялікадзяржаўных шавіністычных настрояў у Расіі адбіўся на пазіцыі кіраўніцтва "Вялікага Усходу народаў Расіі". Гэта вельмі адчувалася падчас з'езду (канвенту) у Пецярбурзе ў 1914 г. У яго працы прынялі ўдзел больш за 30 дэпутатаў з усёй Расіі. Дэлегатамі ад Вільні былі Міхаіл Ромер і Антон Луцкевіч. Канвет праходзіў у даволі складаных умовах. Паводле сваіх палітычных сімпатый яго ўдзельнікі належалі да розных палітычных партый (ад кадэтаў да трудавікоў). Антон Луцкевіч выступаў за захаванне нейтралітэту ў дачыненні да ваюючых бакоў. Перамогу царызма ён лічыў найгоршым з магчымых вынікаў вайны.

Кантакты з расійскімі масонамі выявілі ўвесь падман ранейшых запэўніванняў кіраўнікоў "Вялікага Усходу народаў Расіі" наконт магчымасцяў свабоднага (аўтаномнага) развіцця беларуска-літоўскага краю ў выпадку прыхода іх да ўлады. Гэта падштурхнула да ўзнікнення сваёй уласнай масонскай арганізацыі, незалежнай ад расійскага масонства, якая б ахоплівала ўсе землі былога Вялікага княства Літоўскага. Ложа павінна была выступаць за яго ўласнае развіццё, нацыянальнае аднаўленне і развіццё нацыянальнай культуры. Але каб ажыцявіць гэтую ідэю, патрэбна было стварыць 7 ложаў на Беларусі і ў Літве, а ў гэты час іх дзейнічала толькі 5 (у Вільні, Мінску, Віцебску і інш.). Розніца ў

поглядах на будучыню Беларусі і Літвы непазбежна прывяла да разрыву з расійскім масонствам. Апошнім актам узаемадзеяння быў удзел дэлегатаў з Вільні Андрэя Булёты і Аляксандра Заштаўта ў масонскім канвенце ў Пецярбурзе ў маі 1915 г. [5, с. 56].

З пачаткам Першай сусветнай вайны масонскія ложы Беларусі і Літвы аб'ядналіся ў "Вялікі Усход Літвы" і афіцыйна сталі самастойнымі, адмовіліся падпарадкоўвацца кіруючаму цэнтру расійскіх масонаў, што было абумоўлена markнымі поглядамі на будучыню Літвы і Беларусі [1, с. 35]. Кіраўнікі расійскіх масонаў не прызнавалі права беларускага і літоўскага народаў на самавызначэнне.

У канцы 1914 – пачатку 1915 гг. адбыліся змены і ў поглядах саміх віленскіх "братоў", паміж імі пачаліся першыя непаразуменні, так званы, "беларуска-літоўскі канфлікт". Літоўцы выступалі за аўтаномію "этнаграфічнай Літвы" з прылеглымі тэрыторыямі (Гродзеншчына, Міншчына) з сталіцай у Вільні. Беларусы адстойвалі ідэю аўтаноміі "гістарычнай Літвы" з сталіцай у Вільні.

Члены "Вялікага Усходу Літвы" таксама прытрымліваліся прынцыпаў краёвай ідэалогіі, якая вельмі актыўна прапаноўвалася беларусамі. У палітычным плане члены ложы выступалі за звяржэнне самадзяржаўя і ўсталяванне парламенцкай дэмакратычнай рэспублікі ў Расіі, адстойвалі поўную незалежнасць "гістарычнай Літвы", як дзяржаўнага ўтварэння беларусаў і літоўцаў.

Менавіна беларусы былі ў снежні 1915 г. аднымі з ініцыятараў адраджэння беларуска-літоўскай дзяржавы ў форме "Канфедэрацыі Вялікага княства Літоўскага". "Вялікі Усход Літвы" адыграў галоўную ролю ў стварэнні яе Рады і выданні "Універсалу". Але паступова ложа спыніла сваю дзейнасць, у першую чаргу, з-за этнічных супярэчнасцяў. Месца масонаў занялі беларускія і літоўскія грамадска-палітычныя арганізацыі, якія ў перыяд акупацыі нямецкімі войскамі Літвы і часткі Беларусі легалізавалі сваю дзейнасць.

Масоны адыгралі важную ролю ў развіцці і пашырэнні нацыянальнай ідэі, барацьбе з існуючым рэжымам, прапагандавалі ідэю этнічнай талерантнасці і былі супраць этнічнага шавінізму. Але іх дзейнасць не заўсёды была паслядоўнай. Галоўнае, што масоны заўсёды падтрымлівалі ідэі гуманізму, дэмакратыі і

прапагандавалі каштоўнасць гэтых ідэй сярод насельніцтва. Дзейнасць ложаў была непарыўна звязана з нацыянальна-вызваленчым рухам у Літве і Беларусі. Іх задачай было дасягненне палітычнай і культурнай самастойнасці краю. Менавіта таму яны і падтрымлівалі ідэю стварэння "Канфедэрацыі Вялікага княства Літоўскага", аднаўлення беларуска-літоўскай дзяржавы.

Выкарыстаная літаратура:

1. Нарыс гісторыі беларускай дзяржаўнасці / М.П. Касцюк [і інш.] – Мінск: Беларуская навука, 2008. – 614 с.
2. Дабранскі С. Нарысы з гісторыі масонства ў Літве / С. Дабранскі // Спадчына. – 1997 – № 3. – С. 60–74.
3. Смалянчук А. Дзённік М. Ромера / А. Смалянчук. // Спадчына. – 1998. – № 5. – С. 59–67.
4. Смалянчук А. "Краёвасць" у беларускай и літоўскай гісторыі 1905-1940 гг. / А. Смалянчук // Беларускі гістарычны агляд. – 1997. – Т. 4. – Сш. 1-2. – С. 19–33.
5. Смалянчук А. З гісторыі віленскага масонства XX ст. / А. Смалянчук // Спадчына. – 1998 – № 5. – с. 50–59.

ВЫТОКІ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ САМАСВЯДОМАСЦІ БЕЛАРУСАЎ: ПЫТАННІ ВЫВУЧЭННЯ І РАЗВІЦЦЯ

Багдановіч А.Б.,г. Мінск, ДУА "Камандна-інжынерны інстытут" МНС Рэспублікі Беларусь

У гісторыі ёсць значныя навуковыя праблемы, якія будуць заставацца актуальнымі на працягу доўгага часу. Да іх адносіцца і фармаванне нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. Параўнальна нядаўна гэтая тэма "не мела статуса самастойнай навуковай праблемы" [1, с. 42]. Пры тым, што этнічная самасвядомасць – з'ява выключнай складанасці, у савецкія часы шэраг навукоўцаў імкнуліся ўскласці адказнасць за "відавочную заблытанасць праблемы" на даследчыкаў, "якія выражалі інтарэсы эксплуататарскіх класаў" [2, с. 80].

У Расійскай імперыі праца па вывучэнні этнічнай самасвядомасці была распачата ў другой палове XIX ст. Так, у 1872 г. у Пецярбурзе праходзіў міжнародны статыстычны кангрэс, удзельнікі якога прыйшлі да высновы, што нацыянальная